
HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

---

Een robijnen jubileum

Met dit vierde nummer van 1990 voltooit ons tijdschrift Het Land van Herle zijn veertigste bestaansjaar, gerekend vanaf de eerste aflevering in gedrukte vorm die in februari 1951 verscheen. In november 1950 had het bestuur van de Historische Kring Het Land van Herle reeds in gestencilde vorm een eerste nummer uitgegeven en het voorzien van de aanduiding: 1ste jaargang, aflevering 1. Op de voorkant stond in grote letters Lustrum-uitgave. Daarmee werd het vijfjarig bestaan van de historische kring herdacht. Deze groep van beoefenaren der geschiedenis kwam sinds april 1945 regelmatig bijeen en voelde de behoefte "om 't behandelde op de maandelijks bijeenkomst in druk vast te leggen en zo voor buitenstaanders toegankelijk te maken" zoals de voorzitter, J.J. Jongen, het formuleerde. Men wilde een bescheiden periodiek uitgeven in de vorm van een gestencild maandelijks bulletin. Het idee sloeg zo aan, dat men begin 1951 een nieuwe start maakte met een tweemaandelijks tijdschrift in gedrukte vorm, dat in de eerste jaren de naam "Bulletin van enz." droeg.

Met voldoening ziet de huidige redactie hoe het tijdschrift - nu een driemaandelijks periodiek - in de verstreken veertig jaren aan de oorspronkelijke opzet heeft beantwoord. In honderden artikelen is een schat aan gegevens bijeengebracht voor de kennis van de streekgeschiedenis. De schrijvers hebben bijna altijd vermeld welke bronnen zij gebruikten, zodat de geïnteresseerde lezer zelf verder onderzoek kan doen. J. Jamar, gemeentearchivaris van Heerlen, heeft op de inhoud van de jaargangen registers gemaakt op auteur, onderwerp en plaats, om het raadplegen van Het Land van Herle te vergemakkelijken. Begin volgend jaar zal het register op de jaargangen 1986-1990 gereed zijn.

Een getal van rond 600 abonnees, een subsidie van de gemeente Heerlen en financiële steun van de gemeenten Voerendaal en Simpelveld maken de uitgave van ons tijdschrift mogelijk. Bij het begin van de veertigste jaargang is het in een nieuw kleed gestoken dat ontworpen is door E. Vijgen uit Landgraaf. Vier details uit de door de Franse genie-officier Tranchot gemaakte kaart met de dorpsker-

nen van Heerlen, Hoensbroek, Schaesberg en Voerendaal duiden op het historische karakter en de oorsprong van ons periodiek. Het oude land van Herle is het uitgangspunt, maar binnen het blikveld ligt de geschiedenis van heel oostelijk Zuid-Limburg, zoals in de kop van ieder nummer te lezen valt en de artikelen in dit nummer bewijzen.

De Historische Kring is opgericht door een aantal mensen die elkaar geregeld ontmoeten in de werkruimten van archivaris L. van Hommerich. Nog steeds is Het Land van Herle nauw verbonden met de Heerlense archiefdienst: de werkgroep met een twintigtal leden vergadert maandelijks in de leeszaal van het archief, en de redactie van het tijdschrift mag rekenen op de steun van archiefmedewerkers. Met hun en Uw aller medewerking gaan we op weg naar de vijftigste jaargang die voltooid zal zijn, wanneer met het jaar 2001 de nieuwe eeuw begint.

De redactie

Onderwijsinspectie in Heerlen in 1825

Op 6 december (what's in a date?) 1825 schreef de schoolopziener in het 1e district te Maastricht een brief op poten aan de burgemeester van Heerlen¹ over onwettig onderwijs aan kleine kinderen, dat in Heerlen volgens hem gegeven zou worden. De schoolopziener herinnerde de burgemeester aan de strafbepalingen, vervat in Zijner Majesteits Besluit van 25 juli 1822², en aan een gouverneurscirculaire van 14 augustus van dat jaar³, waarbij de plaatselijke autoriteiten meer speciaal werden aangemaand tot handhaving van dit besluit en de bestaande reglementen betreffende het lager onderwijs.

Volgens het K.B. mocht alleen diegene lager onderwijs geven (in lezen, schrijven, rekenen, taal, aardrijkskunde, geschiedenis en dergelijke (sic !), die voldeed aan twee eisen, te weten dat hij van de Jury of Provinciale Commissie van Onderwijs een bewijs of akte van toelating had gekregen en tevens een akte van aanstelling bezat bij de school of in de gemeente waar hij onderwijs gaf (art. III). In de genoemde circulaire werd aangegeven dat de toepassing van het K.B. gericht was op de verbetering van het lager onderwijs. Eventuele vervolging van de onwettig fungerende onderwijzers door de rechtbanken zou plaats vinden op aangifte van de Provinciale Commissie van Onderwijs.

In dit verband is het interessant te weten hoe de situatie in Heerlen was op het gebied van het lager onderwijs in de tijd waarover we hier spreken. In 1817 werden aan de gemeente Heerlen twee wedden voor onderwijzers toegekend, één voor Heerlen en één voor Heerlerheide. Deze wedden bedroegen elk f 200,- per jaar. Ze werden echter alleen uitgekeerd als een goed ingericht schoollokaal en een onderwijzerswoning aanwezig waren. De wedde voor Heerlerheide werd nooit gebruikt. Het lokaal van de gemeenteschool in Heerlen was wel voldoende vergroot en voldeed daardoor aan de eisen, maar hier had men een ander probleem: "een bekwaam onderwijzer bleek in de streek onvindbaar".⁴ Nadat pogingen waren mislukt om elders onderwijzers te ronselen⁵, werd bij K.B. van 22 juli 1819 de onervaren P.J. Palmers aangesteld, die echter niet voor zijn taak berekend bleek, zodat hij slechts met hulp van buiten (o.a. J. Laukens, schoolhoofd te Sittard) zich staande wist te houden. De school ondervond verder concurrentie van twee particuliere onderwijzers: de hervormde predikant L.A. Preusser en J. Bogmans.⁶ Slechts 40 kinderen bezochten, blijktens een rapport uit 1820, de officiële gemeenteschool.

In deze situatie was het natuurlijk van levensbelang om op te treden tegen beunhazen. Even duidelijk is evenwel, dat deze situatie zelf gemakkelijk aanleiding kon zijn tot het geven van illegaal onderwijs of het aantrekken van een goede leerkracht voor de

kinderen. Het geven van onderwijs was illegaal als het werd gegeven “aan kinderen van meer dan één huisgezin, gelijktijdig of bij opvolging, hetzij bij zich hetzij aan de huizen der burgers”.⁷

Ondanks de “stellige verplichting om alle schoolhouden tegen te gaan” had de burgemeester van Heerlen (toentertijd J.W. Lintjens) blijkbaar niet voldoende aandacht besteed aan deze taak, althans volgens de schoolopziener. Wat was het geval? Hij was ervan op de hoogte gesteld, “dat door zekeren Sperts te Spегterheide en door eene Smeets te Welten op een onwettige wijze school werdt gehouden”.

Met deze, in onze ogen wel zeer summiere en oppervlakkige gegevens -voornamen en adressen worden niet eens vermeld- moest de burgemeester aan de slag. Dit lukte wonderwel. In zijn antwoord -reeds op 16 december van hetzelfde jaar verzonden⁸- berichtte hij, wat de eerste kwestie betreft: “aangaande zekere Spierts te Spekhuiszerheide, deze gehoord met er woon tot de gemeente van Kerkrade”. Verder had de burgemeester zich “vervoegd ten woonhuize van zekeren Smeets te Welten, wien ik niet aantrof noch schoolkinder even min schoolbehoeftens”. Hierbij liet hij het echter niet. In het rapport lezen we verder: “Nadien heb ik zelve doen voor mij

Een schooltje. Zwartekunstprent door Jan van Somer, 1676. Zou het in 1825 in Heerlen veel anders zijn geweest?

komen en heeft op mijn vraag gezegd, dat hij vroeger kinder aan zijn huis heeft genomen met verlof van den heer pastoor, om hen te catechiseren het geen hij ten eene maal afgezegd heeft, zoo dat aldaar geen school geweest is en nu aldaar ook niet meer aan de kinder de katechismus geleerd word". Dus ook hier werd geen resultaat geboekt in het vervolgingsbeleid. Ter geruststelling van de schoolopziener schrijft de burgemeester nog wel: "Intusschen zal ik deze catechiseermeester onder het oog houden, of zulks nog meer voorvalt en er geen school onder schuilt".

Zodoende behoefde de burgemeester in deze gevallen geen gevolg te geven aan het verder gestelde in de brief, waarin de schoolopziener hem "nadrukkelijkst" uitnodigde "om zonder verwijl de overtreding der twee opgenoemde personen bij behoorlijke procesverbalen te constateren en deze laatste vergezeld van uwe consideratien aan mij te doen geworden, wijders dezelve scholen te sluiten". Zo streng trad men dus op tegen onbevoegde leerkrachten.

Gelukkig had de schoolopziener ook nog gedacht aan gevallen die hem mogelijk niet bekend waren, want hij besloot zijn brief met de woorden: "en eveneens zonder enige oogluiking te handelen ten aanzien van alle andere personen welke binnen de geheele uitgestrektheid uwer gemeente zonder behoorlijke en wettige autorisatie op eenigderlij wijze onderwijs mogten geven".

Hieraan gedachtig ontdekte de burgemeester "dat schoolgehouden werd bij zekeren Bäumen, barbier aan de Heerlerheide". Het verslag dienaangaande is kort en krachtig, maar vooral duidelijk: "In deszelfs woonhuis aangekomen zijnde, kwamen mij in gemoed gelopen vier kinderen van 5 à 6 jaren, die de vlugt namen en ik heb niet kunnen erkennen, en dezen barbier ondervraagd ontkende, dat hij onderwijs gaf". Drie dagen later heeft de burgemeester het huis opnieuw onderzocht maar niets gevonden. Toen kwam hem ter ore, dat "zekere Leonard Durlinger, voorheen praeceptor bij een of ander huisgezin en welke ook voorheen onderwijs heeft gegeven te Amstenraad, zich heeft geplaatst en woond aan de Heerlerheide te Papperjans". Daar vond de burgemeester inderdaad een school en wel met twaalf kinderen. Er werd hier hoofdzakelijk hoogduits onderwezen. De school werd ogenblikkelijk gesloten. Drie dagen later hield Durlinger echter, ondanks het stellige verbod, weer school. Opnieuw werd de school ontruimd en werden de kinderen naar huis gestuurd.

Betreffende dit laatste voorval maakte de burgemeester een proces-verbaal op, dat hij aan de schoolopziener toezond samen met de antwoordbrief, waarin hij verder toezegde "eerster dagen dit huis nog te bezoeken, of hij niet bij voortduuring halsstarrig blijft". De schoolopziener kon dus uiteindelijk toch nog tevreden zijn: zijn brief had resultaat gehad, al viel het wat anders uit dan hij had verwacht.

NOTEN:

1. AGH, Archief gemeentebestuur Heerlen, 1815-1918, correspondentie 1825 nr. 2357.
2. Officieel Journaal van het Koninkrijk der Nederlanden, band 17, 1822 nr. 19.
3. Administratief Memoriaal der Provincie Limburg, 1822 nr. 35.
4. De gegevens over de toestand in Heerlen werden ontleend aan: Jaak Brepoels, Het lager onderwijs in de provincie Limburg (1815-1830), 1976, Maaslandse Monografieën nr. 22, blz. 112-113.
5. De Noordniederlander J. de Wijn, Jan Wellens uit Middelaar/Mook en J.C. Poell uit Sevenum.
6. M.A. van der Wijst, De beroepsbevolking van Heerlen omstreeks 1825, in: Het Land van Herle 1981 nr. 3, blz. 64-69. In de "Lijst van ingezetenen van de gemeente Heerlen..." uit 1826 is sprake van twee onderwijzers. De eerste is de reeds genoemde Pieter Jan Palmers, geboren te Lummen (België) op 20 augustus 1775 en de tweede Jan Bogmans, geboren te Schimmert op 24 juli 1749. Dat de hervormde predikant naast zijn eigen ambt ook les gaf is niet onlogisch, te meer omdat één van de eisen voor de onderwijzer van de gemeentelijke school was "tot de katholieke religie behoren".
7. K.B. van 25 juli 1822 artikel II lid 3.
8. AGH, Archief gemeentebestuur Heerlen, 1815-1918, correspondentie 1825 nr. 2358.

Het koepeldak van de Annakerk in Heerlen

“Droom” van Peutz werd alsnog werkelijkheid

Weinig Heerlenaren zullen zich nog kunnen herinneren dat de koepel op de Annakerk in het Bekkerveld in 1953 koperkleurig was. Een wonder mag dat niet heten: binnen de kortste keren was de koepel zwart. Door de inwerking van chemische stoffen in lucht en regenwater op het koperstrooisel waarmee de dakbedekking op de koepel was bespoten, verkleurde deze al zeer snel. Het bespuiten met koperstrooisel was dan ook eigenlijk maar een lapmiddel. De bekende Heerlense architect F.P.J. Peutz (1896-1974) had gehoopt een koperen dak te kunnen plaatsen op de door hem ontworpen Annakerk. Daarvoor bleek het budget echter niet toereikend toen de bouw van de kerk zijn voltooiing naderde in 1953. Zestien jaar na zijn dood heeft de Annakerk dan uiteindelijk toch nog tamelijk onverwacht de door Peutz begeerde koperen koepel gekregen. Al enige jaren was bekend dat het dak van de kerk lekte. Het regenwater vond via de dakbedekking en scheuren in het daaronder zittende beton zijn weg naar de vloer van de kerk. Het kerkbestuur had al jaren gestudeerd op de beste manier om de dakbedekking te vernieuwen toen de kwestie vorig jaar mei in een stroomversnelling kwam. Pastoor Ben Heijnsens, inmiddels met pensioen, meende iets ongewoons te zien in het plafond. Toen hij met een lange stok licht tegen de bewuste plek in de buurt van het oksaal tikte, kwam er een stuk beton van 11 ons naar beneden. Nadere studie bracht aan het licht dat er meer zwakke plekken waren en dat er sprake was van een zeer gevaarlijke situatie. Door de inwerking van vocht had betonrot zijn werking gedaan en kon met de vervanging van het dak niet langer meer worden gewacht.

Het kerkbestuur had al langer over een koperen dak gedacht, maar dit om financiële redenen niet haalbaar geacht, terwijl men bovendien dacht dat er geen aannemer was die het karwei zou kunnen klaren. Die bleek er dus ‘opeens’ wel te zijn. Deze aannemer, S. Ubaghs uit Valkenburg, maakte het kerkbestuur bovendien duidelijk dat een koperen dak weliswaar ongeveer drie keer zo duur is als kunststofdakbedekking, maar dan ook tachtig tot honderd jaar ligt tegenover een ‘normale’ bedekking zo’n twintig jaar.

De keus was toen snel gemaakt. Voor ongeveer 450.000 gulden kon het oorspronkelijke idee van Peutz toch nog gerealiseerd worden. Het kerkbestuur had sinds de grote restauratie van de Annakerk in 1977 drie ton gereserveerd voor groot onderhoud, terwijl het resterende bedrag via parochiële acties en giften van derden binnenkwam. Al in juni 1989 werd begonnen met de vervanging van het dak op de koepel, die met een doorsnede van 32 meter (en steunend op acht kolommen) niet eens zo heel erg veel kleiner is dan die van

Beeld van de werkzaamheden aan het dak van de Annakerk in het najaar van 1989. Foto: Atelier 3 Poot.

de St. Pieter in Rome met een doorsnede 42 meter. Het werk nam ongeveer een half jaar in beslag. Een Duits staalbedrijf leverde de benodigde 8.800 ton koper en gaf ook technische adviezen. Geen overbodige zaak: het buigen en bevestigen van het koper vergt grote kennis en vakkundigheid. De slechte plekken in het beton werden afgeklopt en weggewerkt en daarmee was ook de onveilige situatie in de kerk verleden tijd.

Het nieuwe dak heeft ondertussen de hevige voorjaarsstormen van dit jaar glansrijk doorstaan. De koperen koepel, die door de weersinwerking over een paar jaar een groene kleur zal hebben, heeft het betonnen kerkgebouw een vriendelijk aangezicht gegeven. Hiermee is de “droom” van Peutz, zoals pastoor Heijns dat noemt, een half mensenleven na de bouw van de Annakerk alsnog werkelijkheid geworden.

Th. Sniekers

Het bestuur in de schepenbank Oirsbeek (1715-1794)

In dit artikel komen ter sprake het bestuur en de rechtspraak in de schepenbank Oirsbeek ten tijde van het Oostenrijkse bewind in de Zuidelijke Nederlanden, dat in 1713 begon en eindigde met de inval der Fransen. De schepenbank omvatte toen behalve Oirsbeek, ook de plaatsen Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek. Ieder van deze plaatsen vormde toen reeds een eigen parochie. In de Franse tijd werden het vier gemeenten, die in 1982 zijn opgeheven. Tot de parochie Oirsbeek behoorden ook de gehuchten Gracht, Ophoven, Doenrade en Klein-Doenrade (zie bijgaand kaartje). Ons onderzoek richt zich mede op de vraag hoeveel invloed de inwoners van de parochie en latere gemeente Oirsbeek hadden op het over hen uitgeoefende bestuur. Onderzocht wordt verder of de, uit de sociale stratificatie voortvloeiende, toplaag van de Oirsbeekse bevolking¹ ook functionarissen leverde voor de bestuursorganen van de schepenbank Oirsbeek. Twee vragen waarop antwoord verkregen kan worden door te bekijken wat de belangrijkste functies waren en door wie ze bekleed werden. Hierbij zijn de volgende functies onderzocht: drossaard, schepen, secretaris, burgemeester, rotmeester en collecteur.

Algemeen

De schepenen van de bank Oirsbeek, waarvan de oudst bekende namen uit 1293 zijn,² werden benoemd door de heer van Valkenburg. Vanaf 1371 was de hertog van Brabant de heer van Valkenburg.³ Zodoende was in de zestiende eeuw Filips II, in zijn hoedanigheid van hertog van Brabant, degene die de schepenen van de bank Oirsbeek benoemde. In zijn strijd tegen de opstandige gewesten van de noordelijke Nederlanden had Filips veel geld nodig; geld dat onder andere werd verkregen door in het jaar 1558 de schepenbank Oirsbeek te verheffen tot heerlijkheid en te verpanden. De nieuwe heer van Oirsbeek werd jonker Werner Huyn van Amstenrade, die in 1559 ook het aangrenzende, tot heerlijkheid verheven Brunssum in pand verwierf. Zijn erfgenaam, Arnold III Huyn van Geleen, die ook de heerlijkheid Geleen in pand had, kocht in 1609 de drie heerlijkheden van de Spaanse koning, zodat ze sindsdien eigendom van de heer waren.⁴ In 1654 werd de heerlijkheid Geleen door de Spaanse koning tot graafschap verheven; daartoe zouden ook de gebieden behoren die de graaf van Geleen in de omgeving zou verwerven.⁵

De bezitter van een heerlijkheid had het recht zijn heerlijkheid te besturen en er de hoge, middelbare en lage justitie uit te oefenen. Daartoe benoemde hij een drossaard als zijn vertegenwoordiger en een aantal schepenen aan wie op de eerste plaats het uitoefenen van

de justitie was opgedragen. Vóór de verheffing tot heerlijkheid was Oirsbeek een onderbank die alleen de middelbare en lage justitie bezat; de hoge justitie, dat wil zeggen het rechtspreken over de misdrijven waarmee een lijf- of doodstraf verbonden was, werd toen uitgeoefend door de hoofdbank te Heerlen.

Behalve het recht om zijn heerlijkheid te besturen en er de justitie volledig te laten uitoefenen ontving de heer ook inkomsten uit zijn gebied. Geconfiscerde goederen, erfenissen van bastaarden en van hen die zonder testament of wettige erfgenamen stierven, en de door de schepenen opgelegde boeten en geldelijke straffen kwamen hem toe. De opbrengsten van het in Oirsbeek staande panhuis, waar herbergiers hun bier moesten kopen,⁶ waren ook voor de heer. Bovendien kon een heer van de in zijn heerlijkheid wonende boeren allerlei corveediensten eisen.

In het begin waren leden van de familie Huyn heer over de bank Oirsbeek, maar door vererving kwam de heerlijkheid eind zeventiende eeuw in handen van Maria Dorothea von Dietrichstein, geboren van Salm, en vervolgens bij de familie De Ligne. In 1779 werd de heerlijkheid tesamen met Brunssum en het graafschap Geleen verkocht aan Nicolaas Willems, bij wiens dood in 1788 deze gebieden overgingen aan een nicht, getrouwd met R.J. graaf de Marchant d'Amsenbourg.⁷

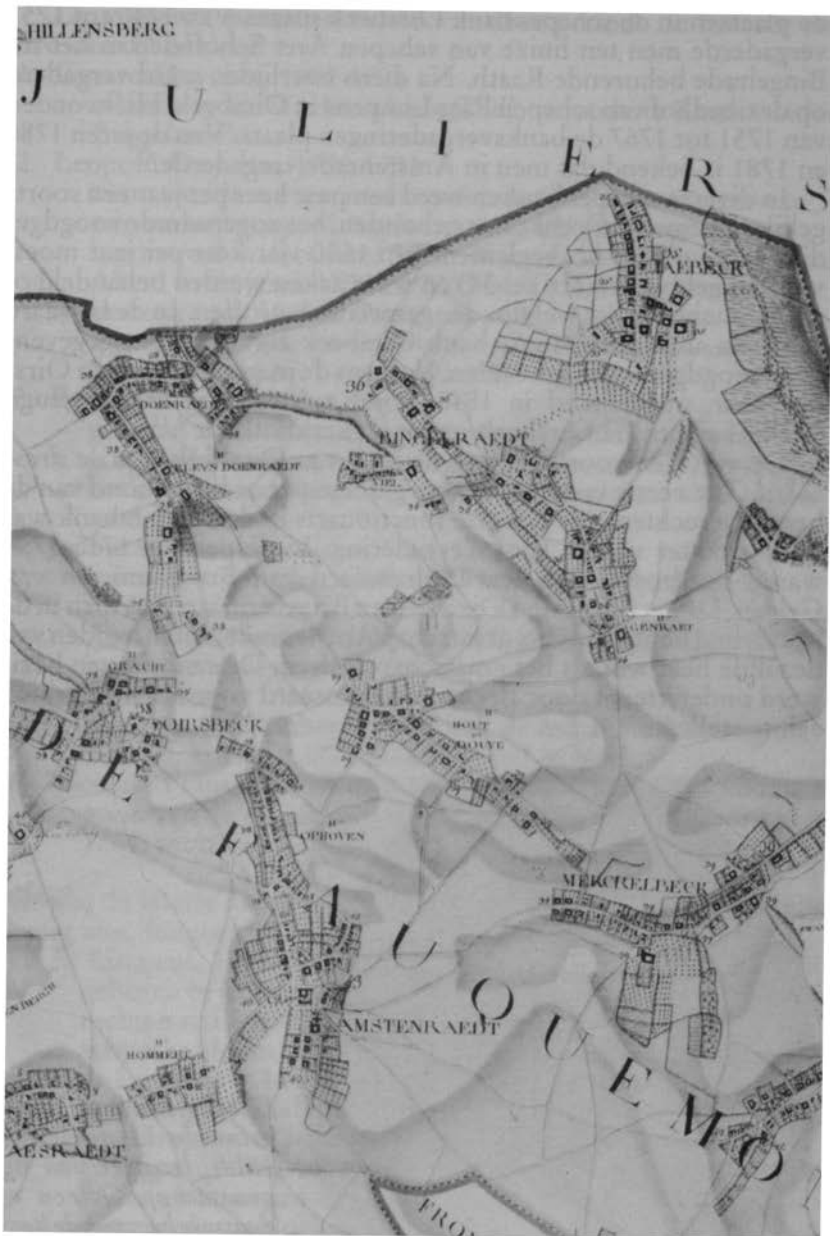
De heren van Oirsbeek waren leenplichtig aan het leenhof van Valkenburg, ondergebracht in het gelijknamige stadje. Dit leenhof werd evenals het Land van Valkenburg in 1661 opgesplitst. Het leenhof voor het Spaanse, later Oostenrijkse, deel van het land van Valkenburg werd in het voorstadje Sint Pieter dat tot het "Spaanse" Schin op Geul behoorde, gevestigd. In 1763 verhuisde dit leenhof echter naar Hoensbroek.⁸

Zoals de meeste schepenbanken had de bank Oirsbeek een orgaan voor de afhandeling van administratieve zaken binnen de bank alsook een rechterlijk orgaan, namelijk de schepenbank - in de zin van een schepencollege - dat alleen binnen het gebied van de bank bevoegd was.

Het administratieve bestuur van de bank Oirsbeek (1715-1794)

Het administratieve bestuur in een schepenbank werd uitgeoefend door de *banksvergadering*. In deze vergadering hadden de drossaard, de schepenen, de burgemeesters en de meestgeërfden (dat waren de personen die een bepaald aantal morgens aan grond bezaten) zitting.⁹ De banksvergadering behandelde hoofdzakelijk financiële kwesties, zoals beden, onderhoud van wegen en bruggen, repartities, contributies (dat wil zeggen door de vijand opgelegde bijdragen) en andere oorlogslasten.¹⁰ Voor dit soort dorpsvergaderingen was door de centrale overheid te Brussel slechts weinig vastgelegd in het reglement van 1680.¹¹

De vergaderingen vonden in de achttiende eeuw op verschillen-

Het grondgebied van de schepenbank Oirschoten omvatte de parochies Amstenrade (nr. 43), Bingelrade (nr. 36), Merkelbeek (nr. 39), en Oirschoten (nr. 38). Jabeek behoorde tot de schepenbank van Brunssum. Detail uit de Ferrariskaart nr. 209 van ±1775 (uitgave Pro Civitate 1965).

de plaatsen in de schepenbank Oirsbeek plaats. Van 1740 tot 1751 vergaderde men ten huize van schepen Aret Schoffelen in het tot Bingelrade behorende Raath. Na diens overlijden werd vergaderd op de tiendhof van schepen Paes Limpens in Oirsbeek. Hier vonden van 1751 tot 1767 de banksvergaderingen plaats. Van de jaren 1780 en 1781 is bekend dat men in Amstenrade vergaderde.¹²

In diverse schepenbanken werd een paar keer per jaar een soortgelijke algemene bijeenkomst gehouden, het zogenaamde voogdgeding, dat volgens het reglement van 1680 vier keer per jaar moest worden gehouden (artikel 34) en waar zaken werden behandeld of aangebracht die het welzijn der gemeente betroffen. In de bewaard gebleven archivalia van de bank Oirsbeek zijn nog geen gegevens over voogdgedingen gevonden. Volgens de memoires van een Oirsbenaar, opgetekend in 1848, vond zo'n geding in zijn jeugd jaarlijks plaats "te Oirsbeek onder de kerkhoflinde".¹³

De vertegenwoordiger van de heer van Oirsbeek was de *drossaard*. Zijn eerste taak was het zorg dragen voor het behoud van de heerlijke rechten. Als hoogste functionaris in de schepenbank was hij voorzitter van de banksvergadering. In de periode 1715-1794 waren de drossaarden tevens drossaard van Brunssum, en van Geleen. De heerlijkheden Oirsbeek en Brunssum werden toen in de wandeling betiteld als het graafschap Amstenrade, dat in handen van dezelfde heer was als het graafschap Geleen. De eenheid van bezit werd onderstreept door slechts één drossaard voor het hele gebied aan te stellen.

Charles Lamoral Joseph prins de Ligne (1735-1814), bezitter van het graafschap Geleen en daarmee heervan de bank Oirsbeek (1740-1779). Prent uit het Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold, 1984, blz. 75.

De volgende personen hebben in deze periode de functie van drossaard¹⁴ bekleed:

1. Gerard Duycker, 1687-1726
afkomstig uit Wachtendonk (Dld), woonde te Raath (onder Bingenrade)
2. Leopold Duycker, 1726-1753
zoon van de vorige, reeds op 8 juni 1711 tot opvolger van zijn vader benoemd, legde in januari 1712 de eed af. Eed hernieuwd in december 1726. Woonde te Raath, overleed te Aken. In de jaren 1752 en 1753 nam J.C.D. de Limpens, bewoner van kasteel Doenrade en hoogschout van 's-Hertogenrade, enkele keren de functie van drossaard waar wegens "onpasselyckheijt" van Duyker.¹⁵
3. Reinier Corten, 1753-1764
geboren te Geleen, eerst provisioneel drossaard, eedsaflegging op 7 december te Geleen en op 14 december 1753 te Oirsbeek¹⁶; hij bleef voorlopig nog secretaris, vanaf 1757 uitsluitend drossaard.
4. Joannes Willem Franssen, 1764-1766
geboren te Heerlen, sinds 1733 schout te Hoensbroek; op 28 juni 1764 tot drossaard van de graafschappen Geleen en Amstenrade benoemd; legde te Oirsbeek de eed af op 28 juli; bedankte in december 1766.¹⁷
5. Nicolaas Strens, 1766-1783
legde op 4 december te Oirsbeek de eed af;¹⁸ afkomstig uit Brussel, kocht in 1773 huis De Dael te Nuth.
6. Nicolaas Frans Jozef Strens, 1784-1794
zoon van de vorige, geboren te Amstenrade op 5 december 1764; tot drossaard benoemd op 7 januari 1784.

Omdat de laatste drossaard bij zijn benoeming nog met zijn studie bezig was, fungeerden als luitenant-drossaard:

J.F.A. Limpens, 1784-1786

geboren te Oirsbeek 4 januari 1751, licentiaat in de beide rechten te Leuven 1772, benoemd op 6 februari 1784, was schout te Hoensbroek en Nuth, woonde bij zijn oom A.H.W. de Limpens in huize Lückherheide te Chevremont-Kerkrade; plotseling overleden te Oirsbeek op 17 december 1786.¹⁹

Ch. L. de Limpens, 1787

gedoopt te Hoensbroek 22 september 1738, legde te Oirsbeek de eed als luitenant-drossaard af op 11 januari 1787; was reeds drossaard van Hoensbroek, schout van Oud-Valkenburg en van Schin op Geul.²⁰

Slechts één van de bovengenoemde gezagsdragers is afkomstig uit de parochie Oirsbeek: de luitenant-drossaard J.F.A. Limpens. Hij was de oudste zoon van Walram Limpens en Maria Catharina de

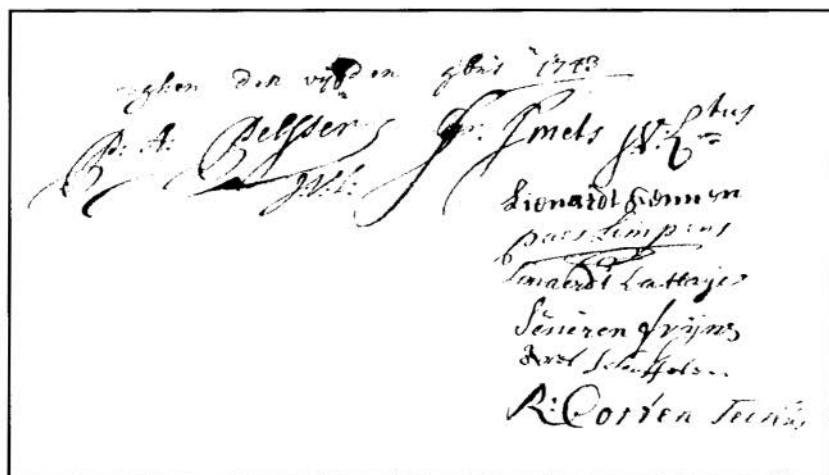
Limpens. De familie Limpens was in de achttiende eeuw een der rijkste boerengeslachten van Oirsbeek. Advocaat J.F.A. Limpens bezat in 1787 meer dan 13 bunders grond.²¹ In 1797 waren er maar 18 grondeigenaren in de parochie Oirsbeek die meer dan 7 bunders grond bezaten.²² Wellicht heeft Limpens zijn benoeming tot luitenant-drossaard enkel en alleen te danken aan het feit dat hij via zijn moeder gelieerd was met de familie De Limpens, de bewoners van huize Doenrade. Voor andere Oirsbekenaren was het ambt van drossaard waarschijnlijk onbereikbaar.

Evenals de drossaard werden de *schepenen* benoemd door de heer. Een schepenbank had in de regel zeven schepenen. In de achttiende eeuw gold dat ook voor de bank Oirsbeek; het college werd echter niet altijd tijdig aangevuld. Bovendien waren bij een zitting van de bank bijna nooit alle schepenen aanwezig. Uit het oogpunt van een soepel verlopend bestuur had een heer er baat bij om enerzijds gezaghebbende personen tot schepenen te benoemen en anderzijds er voor te zorgen dat alle dorpen uit de bank in het schepencollege vertegenwoordigd waren.

Uit de bewaard gebleven archiefstukken en registers van de bank Oirsbeek, alsook uit de kerkelijke registers van de parochies Oirsbeek, Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek is onderstaande lijst van schepenen opgesteld; voorzover bekend, is ook hun woonplaats vermeld. Een schepen werd voor het leven benoemd, zodat zijn ambt pas met de dood eindigde. Het jaartal achter een streepje geeft het jaar van overlijden aan.

<i>schepenen</i>		<i>woonplaats</i>
Gerard Hennen	vóór 1715-1718	Oirsbeek
Weren Vleugels	vóór 1715-1725	Amstenrade
Arnold Snijders	vóór 1715-1728	Merkelbeek
Gabriel Schoffelen	vóór 1715-1726	Bingelrade
Jan Meutjens (Meutiens, Meutens)	o.a. 1716-1740	Doenrade
Leonard Hennen ²³	o.a. 1717-1744	Bingelrade
Paes Limpens	1725-1771	Oirsbeek
Leonard Lahaye	patent 14 maart, eed 7 juni 1726-1763	1725 Merkelbeek
Severen Frijs	patent 20 sept., eed 12 oktober 1726-[1764]	1726 Bingelrade
Aret Schoffelen	patent 20 sept., eed 12 oktober	1726
Gerard Holtbeckers	o.a. 1740, 1749 1745-1746	Bingelrade Bingelrade
Joannes Cleuters (Kleuters)	patent 12 jan., eed 13 mei 1749-1770 eed 23 jan. 1749	1745 Merkelbeek

Mathijs Holtbeckers (Houtbeckers)	1749, 1776 eed 23 jan. 1749	[Jabeek]
Janasp Pijls	1749-1776 eed 23 jan. 1749	Amstenrade
Gerard Lindemans	1762-[1794]	Merkelbeek ²⁴
Severinus Deumens	o.a. 1768-1772	Brunssum ²⁵
F. Theodoor Gielen	1775-[1794]	Merkelbeek Amstenrade
Nicolaas Limpens	1775-[1794]	Oirsbeek
Chr. Schiffelers	1775-[1794]	[Brunssum]
Joannes Schoffelen	1775-1789	Jabeek
F. Nuchelmans	o.a. 1780-[1794]	onbekend
Joann. Wilh. Frissen (Frischen)	1784-[1794]	onbekend
Mathias Le Boule (le Bouille)	1788-[1794]	Amstenrade
	patent 13 jan., eed 23 febr. 1775	
	patent 13 feb., eed 9 maart 1775	
	patent 13 feb., eed 9 maart 1775	
	reeds schepen van Brunssum	
	patent 13 feb., eed 9 maart 1775	
	reeds schepen van Brunssum	
	o.a. 1780-[1794]	onbekend
	1784-[1794]	onbekend
	patent 27 sept. eed 7 oktober 1784	
	ook schepen van Geleen en Brunssum	
	secretaris te Nuth	
	1788-[1794]	Amstenrade
	patent 19 juli, eed 21 aug. 1788	
	ook schepen van Geleen ²⁶ en Brunssum	

De handtekeningen van vijf schepenen en de secretaris der schepenbank Oirsbeek onder het doodvonnis tegen Hendrik Meels, 5 november 1743. De twee handtekeningen erboven zijn van de adviserende rechtsgeleerden, leden van het hoofdgerecht te Limburg (RAL, LvO, nr. 1779, fol. 188).

Van de 23 schepenen is van twee de woonplaats onbekend en van twee andere de woonplaats onzeker. Van vier schepenen staat vast dat ze woonachtig waren in de parochie Oirsbeek. Hoewel de parochie circa 45% van de totale bevolking van de schepenbank binnen haar grenzen telde,²⁷ komt dit niet tot uitdrukking in de benoeming van schepenen. Het belangrijkste criterium was blijkbaar dat elk van de vier dorpen van de bank vertegenwoordigd waren. Het aantal inwoners van een dorp deed er niet toe. Van drie van de vier uit de parochie Oirsbeek afkomstige schepenen kan vastgesteld worden dat ze uit de rijke, veel grond bezittende boerengeslachten stammen, de families Limpens en Meutjens.²⁸

Een belangrijke administratieve taak was weggelegd voor de *secretaris* van een schepenbank. Kandidaten voor deze functie moesten volgens het reglement voor het land van Valkenburg van 1631 ter goeder naam en faam bekend staan en “wel gestyleert int feyt van de practijque” zijn.²⁹ Voor het ambt van secretaris moest men dus tenminste een goede lees- en schrijfvaardigheid bezitten. Een groot deel der inwoners van de schepenbank miste echter deze vaardigheden en werd daarom bij voorbaat van het bezetten van deze functie uitgesloten.

In de drie schepenbanken Geleen, Oirsbeek en Brunssum, die rechtens samen het graafschap Geleen vormden, maar in de praktijk werden aangeduid als de graafschappen Geleen en Amstenrade, fungeerde sinds 1740 maar één persoon als secretaris van de drie banken. Ter plaatse werd zijn taak soms waargenomen door een van de schepenen als substituut-secretaris.

In de achttiende eeuw waren secretaris:

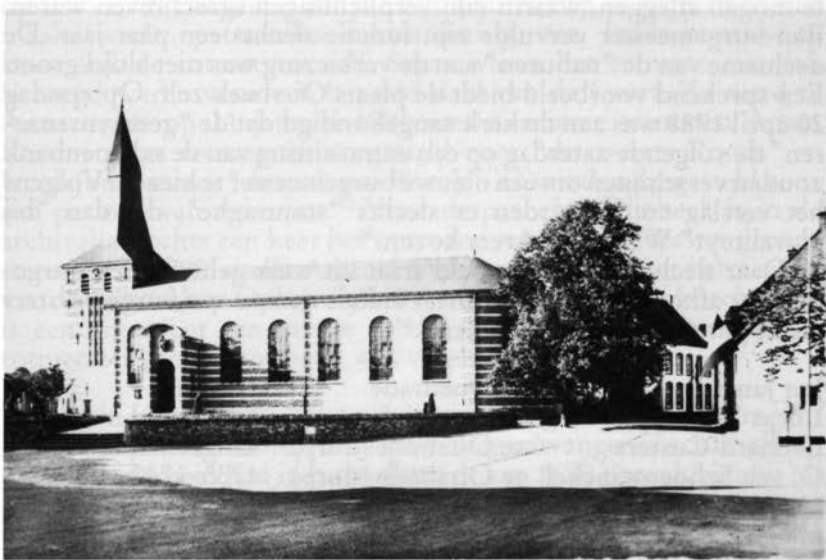
1. Joannes Knoren, vóór 1715-1731
inwoner van Oirsbeek
2. Reinier Hagens, 1732-1739
was tevens secretaris van Brunssum en van Schinnen, alsook schout van Nuth, woonde te Schinnen-Wolfhagen.
3. P. Royen, 1739
provisieel secretaris, eedsaflegging op 17 augustus 1739
4. Reinier Corten, 1739-1757
sinds november 1733 secretaris van Geleen, eind 1739 ook secretaris van Oirsbeek en Brunssum.³⁰ In 1753 tot provisieel drossaard benoemd, bleef tot 1757 toch secretaris. Als waarnemend secretaris trad toen op Jacobus Bormans, een schoonzoon van schepen Lahaye. Hij woonde te Merkelbeek en was schepen in Brunssum.³¹
5. Nicolaas Strens, 1757-1766
Op 25 oktober 1757 benoemd tot secretaris en rentmeester der graafschappen Geleen en Amstenrade. In november 1766 tot drossaard aangesteld.³² In de jaren 1758-1761 functioneer-

de nog vaak als substituut-secretaris Jacobus Bormans. Hij overleed in 1762.

6. Nicolaas Frans Jozef Strens, 1766-1783
geboren te Amstenrade 5 december 1764. Hoewel baby werd hij in 1766 tot secretaris benoemd; bij keizerlijk decreet van 2 juli 1766 werd verlof gegeven, om tot zijn meerderjarigheid de functie te laten waarnemen door Gerard Lindemans, schepen der banken Geleen, Oirsbeek en Brunssum. Op 7 januari 1784 werd Strens tot drossaard benoemd.
7. Frans Jozef Strens, 1784-1794
broer van de vorige, geboren te Amstenrade 21 augustus 1769. Benoemd als secretaris van de graafschappen Geleen en Amstenrade op 23 maart 1784.³³ De Raad van Brabant had op 5 maart 1784 toestemming gegeven het ambt tot aan zijn meerderjarigheid te laten waarnemen door Gerard Lindemans.

De enige uit de parochie Oirsbeek afkomstige secretaris, Joannes Knoren, draagt dezelfde familienaam als een der zeven geslachten die in 1797 in Oirsbeek veel grond bezaten.³⁴ Dit wekt geen verwondering, omdat alleen een rijk geslacht een zoon kon vrijstellen van arbeid, zodat deze zich kon scholen in lezen en schrijven. Het gros van de Oirsbeekse bevolking had domweg geen tijd om zich met

De parochiekerk van Oirsbeek. De opname is gemaakt in september 1958 door de gebr. Simons. (collectie: archiefdienst Thermenmuseum).

lezen en schrijven bezig te houden. De dagelijkse zorg voor het bestaan slokte alle beschikbare tijd op.

Op het administratieve vlak waren in de schepenbank nog een aantal functionarissen werkzaam die aan de banksvergadering verantwoording verschuldigd waren. Dat waren met name de *burgemeesters* die in de diverse buurtschappen en dorpen de leiding hadden. Zij regelden de inkwartiering van soldaten, de verdeling van bepaalde werkzaamheden, riepen de personen op die in tijden van gevaar wacht moesten houden en patrouille lopen. Namens de gemeenschap waarvan zij burgemeester waren, voerden zij eventuele processen. Op de banksvergaderingen vertegenwoordigde de burgemeester de kleine man uit zijn ressort.

In tegenstelling tot de meeste andere banken in Overmaas, waar slechts twee of drie burgemeesters waren, had de schepenbank Oirsbeek er steeds zeven. Zeven buurtschappen hadden namelijk een aparte burgemeester. In de parochie Oirsbeek waren er twee actief: de een voor de gehuchten Doenrade en Klein-Doenrade en de ander voor de buurtschappen Ophoven, Gracht en Oirsbeek zelf. De overige vijf burgemeesters waren werkzaam in Amstenrade, Bingelrade, Merkelbeek en in de gehuchten Hout en Douve.³⁵

Volgens de optekeningen in de registers der civiele processen kozen de inwoners van een bepaalde buurtschap zelf hun burgemeester, bij meerderheid van stemmen. De gekozenen verscheen dan op een zitting van de schepenbank en verzocht de gebruikelijke eed te mogen afleggen, waarin zijn verplichtingen omschreven waren. Een burgemeester vervulde zijn functie slechts een paar jaar. De deelname van de "naburen" aan de verkiezing was niet altijd groot. Een sprekend voorbeeld biedt de plaats Oirsbeek zelf. Op zondag 20 april 1788 was aan de kerk aangekondigd dat de "gemeyntenaeren" de volgende zaterdag op een extra-zitting van de schepenbank zouden verschijnen om een nieuwe burgemeester te kiezen. Volgens het verslag compareerden er slechts "sommighe", die dan "bij pluraliteyt" Walramus Arets kozen.³⁶

Daar slechts zelden vermeld staat uit welk gehucht een burgemeester afkomstig is, zijn er maar enkele namen van *burgemeesters uit de parochie Oirsbeek* bekend.³⁷

Jan Janssen	te Doenrade	1713/1714
Lucas Willems	te Doenrade	aangesteld in 1714
Leonard Custers	te Oirsbeek (dorp)	aangesteld in 1714
G. van Schoenwinckel	te Oirsbeek (dorp)	1735-1742
Meerten Mertens	te Oirsbeek (dorp)	1745
Hans Willem Tillemans	te Doenrade	1745
Henricus Goossens	te Oirsbeek (dorp)	1746
Joannes Paulssen	te Oirsbeek (dorp)	o.a. 1771
Theodoor Gielen	te Oirsbeek (dorp)	eed 2 nov. 1787

Peter Deumens	te Doenrade	gecontinueerd op 2 nov. 1778
Willem Tilmans	te Oirsbeek (dorp)	tot april 1788
Walram Arets	te Oirsbeek (dorp)	eed 26 april 1788
Mathijs Mertens	te Doenrade	aangesteld 29 dec. 1792
Gerard Limpens	te Oirsbeek (dorp)	gecontinueerd op 8 febr. 1794

Van een aantal burgemeesters is het beroep bekend. Willem Tilmans was schoenmaker in het buurtschap Gracht; Walram Arets was als koster verbonden aan de kerk in Oirsbeek en Gerard Limpens uit het gehucht Ophoven was een “kleine landbouwer”, wat impliceert dat zijn bezit groot genoeg was om in eigen onderhoud te voorzien, maar te klein om boerenknechten in dienst te hebben.³⁸ Gerard Limpens bezat in 1797 ruim vijf bunders grond.³⁹ Op de armenrekening van 1744 komt Meerten Mertens voor als bedeelde.⁴⁰

Op basis van de nu beschikbare gegevens zou geconcludeerd mogen worden dat men niet tot de toplaag van de Oirsbeekse bevolking behoefde te behoren om tot burgemeester benoemd te kunnen worden. Ook voor de op de maatschappelijke ladder lager geplaatsten was de kans om burgemeester te worden aanwezig.

Een *rotmeester* was een persoon die in zijn “rot” (buurt, gehucht) op last van de burgemeester van zijn buurtschap de regelingen trof inzake wacht, patrouilles, inkwartiering, enz. Ieder buurtschap koos ook de rotmeester zelf. Soms waren het er meer, die dan bevoegd waren voor een bepaald deel van de buurt. Zo werd te Amstenrade op 11 januari 1781 met unanieme stemmen Adam Lemmens tot rotmeester aangesteld voor “de overste Rooth” en Jacob Jongen voor “de onderste Rooth”. Zij werden aangesteld voor een periode van twee jaar.⁴¹ Voor de parochie Oirsbeek is in de archivalia slechts één keer het optreden van een rotmeester geconstateerd. In 1780 wordt Arnoud Douven benoemd tot rotmeester van de buurtschap Ophoven.⁴² Zijn beroep was boerenknecht. Dat is een argument om aan te nemen dat voor de benoeming tot rotmeester geen groot bezit was vereist.

De functionaris die de banksvergadering volledig zelf mocht benoemen, was de *collecteur* (de belastingontvanger of schattheffer). De landsoverheid had in het reglement van 1680 bepaald dat hij bij meerderheid van stemmen op de banksvergadering gekozen moest worden. Hij mocht niet door de heer of diens drossaard worden aangewezen, maar moest door de vergadering bij meerderheid van stemmen gekozen worden uit de voornaamste inwoners van de schepenbank. De gekozene moest een eed afleggen in handen van de

drossaard, in het bijzijn van de schepenen. De gegadigde mocht niet in dienst staan van de heer der plaats of door een eed aan hem gebonden zijn. Het reglement bepaalde verder dat de collecteur een borgtocht moest stellen. Rekening over inkomsten en uitgaven moest hij ieder jaar in het openbaar afleggen. Als vergoeding kreeg hij een bepaald deel van de opbrengst naargelang het werk en de moeite.⁴³

In de achttiende eeuw werd in Oirsbeek de collecteur niet via stemming aangewezen; de functie werd tijdens de banksvergadering bij afslag aan iemand gegund. Degene die vóór het uitgaan van de brandende kaars de laagste vergoeding vroeg, werd tot collecteur benoemd. Hij moest binnen een week het onderpand, de cautie stellen en de eed afleggen. Soms bleef een familielid borg voor hem.⁴⁴ In het begin van de achttiende eeuw lag het bedongen tantième aanmerkelijk hoger dan in het laatste kwart. Van 8% van het totale bedrag in 1716 ging het omlaag naar 5%; in 1769 werd het innen van de schat zelfs tegen 4% gegund.⁴⁵

	<i>collecteur</i>	<i>schepen</i>	<i>woonplaats</i>
Arnold Snijders	1715-1717	1715-1728	Merkelbeek
Joannes Nijbelen	1718-1738	niet	Bingelrade
Paes Limpens	1739-1757	1725-1771	Oirsbeek
Nicolaas Limpens	1758-1761	1775-[1794]	Oirsbeek
Walraef Limpens (Walramus)	1762-1764	niet	Oirsbeek
Frans Theod. Gielen	1765-1777	1775-[1794]	Amstenrade
Nic. Houtbeckers	1778-1782	niet	Doenrade
Joan. Leon. Schoffelen	1783-1786 en 1788	niet	onbekend
Joan. Henr. Diederer	1787, 1789 en 1790	niet	onbekend
Joannes Win. Jongen	1791-1793	niet	onbekend

De vier uit de parochie Oirsbeek afkomstige collecteurs komen uit de rijen der grootgrondbezitters, uit de families Limpens en Houtbeckers. Nicolaas Houtbeckers bezat in 1797 meer dan zeven bunders grond. Dit sluit aan bij het feit dat voor het collecteurschap een grote cautie gesteld moest worden. Alleen de rijksten van het dorp konden mee bieden bij de gunning van het ambt.

Het rechterlijke bestuur in de bank Oirsbeek (1715-1794)

Tot aan de Franse Tijd was de rechtspraak in eerste instantie plaatselijk geregeld. Bijna ieder dorp in het huidige Zuid-Limburg had in de achttiende eeuw zijn eigen schepengerecht of schepenbank. Zo ook groot Oirsbeek. Hoewel de leden van de schepenbank de kern vormden van het administratieve bestuur, zoals we zagen, lag hun eigenlijke taak op het rechterlijke vlak. Drossaard en

schepenen van Oirsbeek oefenden in de achttiende eeuw de hoge, middelbare en lage justitie uit. Onder de hoge justitie vielen misdrijven waarmee lijf en leden gemoeid waren. Daarbij had het gerecht de mogelijkheid de verhoren onder tortuur te laten plaatsvinden. Wanneer een gedaagde door de schepenen tot een lijfstraf of doodstraf veroordeeld was, vond de voltrekking van het vonnis plaats in de Treebekerheide, waarvoor de scherprechter of de beul van elders werd gehaald, meestal uit Aken. Voor de veroordeelde was er geen mogelijkheid tot beroep.

De middelbare justitie omvatte de civiele processen en delicten waarvoor boeten werden opgelegd. In civiele processen was er wel mogelijkheid tot beroep. Tot 1661 was de schepenbank Oirsbeek een onderbank van de hoofdbank Heerlen, waar men voor civiele zaken in beroep kon gaan. Wanneer in 1661 Heerlen Staats bezit wordt, gaat het Spaanse leenhof van Valkenburg als appèlhof voor de schepenbank Oirsbeek fungeren. Hierna kon men nog in beroep gaan bij de Raad van Brabant te Brussel, het hoogste gerechtshof voor de inwoners van het gewest Limburg.⁴⁶

Tenslotte behoorden de vrijwillige rechtszaken zoals het overdragen en ruilen van goederen, het realiseren, dat wil zeggen het inschrijven en bekrachtigen van door derden opgemaakte akten tot de lage justitie. Eveneens het maken van testamenten en het aanstel-

Het kasteel Amstenrade zoals het vorm kreeg op het einde van de achttiende eeuw, toen de bezitters van de heerlijkheid Oirsbeek erin woonden.

len van voogden over minderjarigen.⁴⁷

De *drossaard* (elders vaak schout genoemd) had op het justitiële vlak een omvangrijke taak: Hij was er verantwoordelijk voor dat de schepenen geregeld zitting hielden, en bij processen op zijn "maenisse" vonnis velden. Tevens had de drossaard de zorg voor het opsporen en arresteren van misdadigers, voor het aandragen van de bewijslast en voor de aanklacht bij het gerecht. Tenslotte moest hij de door de schepenen opgelegde straffen ten uitvoer brengen.

De schepenbank hield in de regel om de veertien dagen zitting, welke de "ordinaire" of "ordinarisse" werd genoemd. Om processen en andere zaken tijdig af te handelen werden er dikwijls "extraordinaire" dagen gehouden. Volgens het reglement van 1680 moesten de zittingen in de zomer om acht uur 's-morgens beginnen en in de winter om negen uur. De griffier of secretaris moest noteren wie afwezig was of te laat kwam (artikel 36). Tijdens de zittingen was het verboden enige vorm van drank te gebruiken (*deffendant toute sorte de boisson*, artikel 37).

Bij het passeren van akten moesten aanwezig zijn de secretaris plus de drossaard en één schepen ofwel twee schepenen. Bij criminele processen die onder de hoge justitie vielen, was de aanwezigheid van minstens vier schepenen vereist. Wanneer om de een of andere reden niet voldoende schepenen uit de eigen bank aanwezig konden zijn, haalde men schepenen uit een naburige bank erbij. Dat waren dan de "geassumeerde" schepenen. In Oirsbeek assisteerden dikwijls schepenen uit Brunssum, met name in de tijd van de processen tegen bokkerijders in 1743. Dan bereikte het aantal schepenen wel eens het maximum van zeven.⁴⁸ Toen in de jaren 1750 en 1751 in het naburige Schinnen opnieuw processen tegen bokkerijders werden gevoerd, trad de Oirsbeekse schepenen Paes Limpens er regelmatig als geassumeerd schepen op.⁴⁹

De schepenen werden bijgestaan door de *secretaris*, wiens taak zeer belangrijk was. Hij had de zorg voor het vele schrijfwerk, hij stelde de akten op, moest de registers van de criminele en civiele processen bijhouden; verder de voor de schepenbank verleden akten inschrijven in het gicht- of transportregister. Hij moest op aanvraag de nodige afschriften leveren en had de zorg voor de briefwisseling.

Verder had de schepenbank de hulp van een *gerechtsbode*. Deze had tot taak, procesvoerende partijen te dagvaarden, decreten van schepenen af te kondigen en assistentie te verlenen bij het vervolgen en arresteren van misdadigers door de drossaard. Hij werd benoemd door de gebiedende heer.

Het justitiële apparaat werd gecompleteerd door enkele *veldboden* die toezicht hielden op het te velde staande gewas en op het vee. Zij moesten onder andere diefstallen en het toebrengen van schade verhinderen. Personen die betrapt werden, brachten zij aan bij de schepenbank. Hun taak is te vergelijken met die van een boswachter

en de vroegere veldwachter. Uit de schepenprotocollen blijkt dat iedere parochie van de bank een veldbode had. De parochie Oirsbeek had er twee: een voor Oirsbeek (dorp), Gracht en Ophoven, de ander voor Doenrade. De veldbode werd gekozen of aangewezen door de "gemeyntenaeren" van de betreffende parochie. Hij moest op een zitting van de schepenbank zijn admisie tot de eed vragen. Met het afleggen daarvan was hij officieel aangesteld.⁵⁰

Een enkele keer trad de kandidaat voor de functie zelf actief op. Hij ging met een lijst rond en verzamelde de nodige handtekeningen in de betreffende parochie. Met de lijst verscheen hij dan op een zitting der schepenbank en verzocht tot de eed te worden toegelaten.⁵¹

De schepenbank had geen bevoegdheid in civiele processen over leen- of laatgoederen, ook al lagen die in het gebied van de schepenbank. Ook wat de lage justitie over zulke goederen betreft waren ze niet bevoegd.⁵² Deze zaken werden behandeld en geregeld door het betreffende leenhof en/of laathof. In de parochie Oirsbeek waren dat de goederen van het leen- en laathof van het adellijk huis Doenrade. Dit hof bestond uit een stadhouder, optredend namens de heer van Doenrade, en zeven laten of leenmannen.⁵³

Het geheel overziend kan men vaststellen dat de invloed van de parochie en latere gemeente Oirsbeek ondanks een relatief groot aantal inwoners niet groter was dan de invloed van de dorpen Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek, wanneer men de invloed afmeet aan het aantal schepenen dat werd geleverd. Slechts enkele rijke families uit Oirsbeek konden functies met veel bestuurlijke macht, als schepenen, secretaris en collecteur, bereiken. Pas voor lagere bestuurlijke functies als burgemeester en rotmeester kwam de "gewone" Oirsbeekse man in beeld. Geconcludeerd kan worden dat de invloed van de gemiddelde Oirsbekenaar op het over hem uitgeoefende bestuur zeer gering was. De stem van de grote massa onder de toplaag was alleen te horen via de burgemeesters, die zitting hadden in de banksvergadering.

R. Beumers en L. Augustus

NOTEN:

De auteurs zeggen dank aan A. Corten, R. Delahaye, J. Hoen en H. Kreijns voor de verstrekte inlichtingen over personen en zaken.

1. R.J.M. Beumers, De Oirsbeekse bevolking in de achttiende eeuw, in: Msg 1989, 121-133.
2. M. Meulenberg, Overzicht van de geschiedenis van Oirsbeek, in: LvH 1961, 201.
3. J.M. van de Venne, Geschiedenis van het kasteel van Valkenburg, zijn heren en zijn drossaarden, Valkenburg 1961, 115.

4. M.J.H.A. Schrijnemakers, Het historische graafschap Geleen en het gefingeerde graafschap Amstenrade, in: Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold, 1984, 48-91, speciaal 50-52.
5. idem, blz. 63-66.
6. J. Habets, Een Valkenburgsch dorp in 1789, in: PSHAL 26 (1889), blz. 9. Repografische herdruk, Oirsbeek 1974.
7. Schrijnemakers, blz. 67, 82-84; J. Habets, Geschiedenis van het leenhof en de leenen van Valkenburg, Roermond [1884], blz. 139-147.
8. Habets, Leenhof, blz. 43-48.
9. J.M. van de Venne, e.a., Geschiedenis van Hoensbroek, Echt 1967, blz. 219.
10. Archief schepenbank Oirsbeek, in RAL, LvO nr. 1879, repartities en bedden 1707-1793.
11. Reglement pour la province de Limbourg et Pays d'Outremeuse du 6. fevrier 1680, in: Placcaerten van Brabant, VI, blz. 277-284; op de banksvergaderingen zijn van toepassing de artikelen 33, 34 en 38.
12. RAL, LvO, nr. 1879.
13. J. Habets, Een Valkenburgsch dorp in 1789, in: PSHAL 26 (1889), blz. 27.
14. A. Schrijnemakers, Het oude Geleen, in: Gedenkboek Geleen, Geleen 1951, blz. 101-105 (drossaarden van het graafschap Geleen).
15. RAL, LvO, nr. 1778 (criminele rol), nr. 1879 (bij de bankvergadering van die jaren).
16. RAL, LvO, nr. 1813 (rolregister der civiele processen van Oirsbeek). Corten legde de eed te Oirsbeek af ten overstaan van schepenen van Oirsbeek en van Brunssum.
17. RAL, LvO, respectievelijk nrs. 1815 en 1816 (bij 4.12.1766).
18. RAL, LvO, nr. 1816.
19. RAL, LvO, nr. 1820 (functie en overlijden); Janssen de Limpens, blz. 38-39; GA Kerkrade, parochianenregisters (woonplaats).
20. RAL, LvO, nr. 1821 (eedsaflegging); Janssen de Limpens 32-33.
21. RAL, LvO, nr. 1881.
22. RAL, Frans Archief, nr. 3681.
23. Op 5 juni 1726 verwierf Joannes Schiffelers van de gebiedende vrouw het patent voor het schepenambt. Op de zitting der schepenbank van 11 juli werd hij echter door de drossaard niet toegelaten tot de eed, omdat hij een aangetrouwde neef was van de zittende schepen Leonard Hennen, die met Maria Nuchelmans, Schiffelers' nicht, was gehuwd. RAL, LvO, nr. 1802.
24. Volgens Jaarboek Schinnen 1988, blz. 75, woonde hij in het gehucht Douve.
25. Hij legde te Geleen de eed af op 27 oktober 1762 als schepen der graafschappen Geleen en Amstenrade (LvO nr. 1280).
26. Eed als schepen voor Geleen op 20 aug. 1788 (LvO nr. 1286).
27. RAL, Frans Archief, nr. 1053 (telling van de inwoners in de schepenbank Oirsbeek).
28. Uit het register nr. 3681 in het Frans Archief is de welstand van de familie Limpens zo af te lezen. In het aantekenboek van pastoor Meven, te dateren tussen 1724 en 1733, komt slechts één Meutgens voor; hij beschikt zowel over een famula als een famulus, hetgeen mijns inziens wijst op een meer dan gemiddelde welstand.
29. Van de Venne, Hoensbroek, blz. 189.
30. Corten tekent al op 4 december 1739 de realisatie van een akte (LvO nr. 1786).
31. W. Moonen, Brunssum de eeuwen door, Brunssum 1952, 246. Bormans wordt er abusievelijk Jan genoemd; zijn schepenambt begon en eindigde vroeger dan aangegeven (ca. 1750-1762).
32. Schrijnemakers 1951, blz. 105.
33. Schrijnemakers 1951, blz. 105; RAL, LvO, nr. 1820 (patent als secretaris van Geleen en Amstenrade).
34. RAL, Frans Archief, nr. 3681.
35. Van de Venne vermeldt in de grote inventaris der Landen van Overmaas (LvO)

- bij de inleiding tot de schepenbank Oirsbeek als een van de zeven het gehucht Ophoven in plaats van Douve.
36. RAL, LvO, nr. 1821 (onder 26 april 1788).
  37. LvO, nrs. 1820, 1821, 1869, 1879.
  38. RAL, Frans Archief, nr. 1053 (beroepsaanduidingen).
  39. idem, nr. 3681.
  40. Kerkarchief Oirsbeek, nr. 1 (renten der armen).
  41. RAL, LvO, nr. 1819.
  42. LvO, nr. 1819 (onder 15 juni 1780).
  43. Van de Venne, Hoensbroek, blz. 220-221; reglement van 1680, artikelen 38-40, 44, 51 en 72.
  44. Vergelijk LvO nr. 1879, onder 16 april 1716 en 17 juni 1718.
  45. RAL, LvO nr. 1879.
  46. K. Janssen de Limpens, Bijzondere oppergerechten voor het hertogdom Limburg en de landen van Overmaze, in: *Msg* 80 (1961), blz. 67.
  47. Vergelijk Van de Venne, Hoensbroek, 187-189.
  48. Bij de "scherpe examinatie", dat wil zeggen bij het verhoor onder tortuur, van Hendrik Meels was het maximale aantal aanwezig: vier uit Oirsbeek, drie uit Brunssum. Bovendien waren present de drossaard en de secretaris. RAL, LvO, nr. 1779, fol. 173-175.
  49. H. Pijls, *De bokkenrijders met de doode hand*, Sittard 1924, blz. 5 en passim. Herdruk 1985.
  50. RAL, LvO, nr. 1813 (4 april 1754 Merkelbeek), nr. 1814 (25 oktober 1759 Oirsbeek, Gracht en Ophoven), nr. 1819 (8 febr. 1781 Merkelbeek, 11 april 1781 Bingelrade), nr. 1821 (6 nov. 1788 Doenrade, 14 oktober 1790 Oirsbeek).
  51. Dat was het geval in 1781 te Merkelbeek en Bingelrade, zie vorige noot.
  52. Van de Venne, Hoensbroek, blz. 188.
  53. Het leenhof van Doenrade heeft een eigen archief, zie RAL, LvO, nrs. 1978-2007.

Uit de Speculum humanae salvationis van Guillaume de Montjoie, bisschop van Beziers 1424-1451.

**De redactie van "Het Land van Herle"
wensst haar lezers prettige feestdagen
en alle goeds voor het nieuwe jaar.**

Berichten

Architectuurkaart van F.P.J. Peutz

Op initiatief van de Archiefdienst en het Thermenmuseum der gemeente Heerlen is in de loop van 1990 een groot en stevig vouwblad uitgegeven met een overzicht van de gebouwen die door de bekende architect Peutz (1896-1974) zijn ontworpen en die nu nog bestaan. Het zijn er 57. Een foto of tekening geeft telkens een beeld van het gebouw en op een kaartje is aangegeven waar het ligt.

Brieven van landverhuizers

Nederlandse immigranten in Amerika hebben miljoenen brieven geschreven naar familieleden en vrienden in Nederland. Vooral in de periode 1850-1960 toen grote groepen Nederlanders naar Amerika vertrokken om daar een nieuw bestaan op te bouwen, kan men spreken van een intensieve briefwisseling tussen landverhuizers en achterblijvers. Het Immigranten Brieven Projekt dat is opgezet door de Amerikaanse historicus Prof. H. Brinks uit Michigan, heeft als doel deze correspondentie te vinden en te bewaren. Tijdens eerdere pogingen zijn er reeds 3000 brieven verzameld. Het is de bedoeling een overzicht te krijgen dat representatief is voor heel Nederland. Daarom is het noodzakelijk de verzameling te vergroten met brieven van immigranten van Limburgse komaf. Op dit moment zijn de Limburgse immigranten nog ondervertegenwoordigd in de brievencollectie. "Amerika-Brieven" kunnen van grote waarde zijn voor de bestudering van de Amerikaanse samenleving, omdat ze ontegenzeggelijk informatie bevatten over het multi-etnische sociale leven in Canada en de Verenigde Staten. Bovendien vermelden ze gegevens omtrent het beeld dat de immigranten van hun oude vaderland hadden. Ook komt tot uiting hoe de landverhuizers zich aanpasten in de Nieuwe Wereld. Brieven van emigranten kunnen ontwikkelingen van Amerika weergeven op een manier zoals weinig andere bronnen dat kunnen. Het behoeft nauwelijks extra vermelding dat de landverhuizersbrieven een schat aan genealogische informatie bevatten over de families die in Amerika neergestreken zijn. Vandaar dat hierbij het volgende verzoek kenbaar gemaakt wordt: een ieder die ons zou kunnen helpen met het verzamelen van landverhuizersbrieven uit de Verenigde Staten en Canada in de 19e en 20e eeuw, wordt gevraagd schriftelijk of telefonisch contact op te nemen met ondergetekende. Als men originele brieven bezit, dan zouden wij gaarne kopieën daarvan maken. De originelen worden in elk geval teruggezonden, tenzij men wenst dat de oorspronkelijke brieven in het Archief bewaard worden. Iedere brief wordt gecatalogiseerd en gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek door historici, genealogen en andere schrijvers. In ieder geval ligt een bronnenpublicatie van een deel der brieven in het verschiet, en kunnen ze gebruikt worden ter illustratie van artikelen welke betrekking hebben op het onderwerp van overzeese

migratie. Uw reacties kunt U richten aan de contactpersoon in de provincie Limburg: drs. W.J.M.J. Rutten, Sociaal-Historisch Centrum voor Limburg, Boschstraat 73, 6211 AV Maastricht.

Aktiviteiten Werkgroep "Het Land van Herle"

- 12- 2-1990 P. Nissen: "Willibrord en de kerstening van de lage landen."
12- 3-1990 A. Patelski: "Sleinada en zijn familie."
W. Munier: "Nieuwe vondsten over het personaat van Heerlen."
9- 4-1990 A. Gehlen: "De inrichting van de justitie in de Staatse landen van Overmaze naar de reglementering van 15 oktober 1663."
14- 5-1990 A. Corten: "Servaes Moenen, een Heerlenaar in Staatse dienst."
L. Augustus: "De strekking van de bokkerijdersliederen uit 1734 en 1744."
11- 6-1990 Excursie naar de Sint Servaas in Maastricht onder leiding van drs. A.H. Jenniskens, de archivaris van de stad Maastricht.
10- 9-1990 M. van der Wijst: "St. Gerlach van Houthem in relatie tot Heerlen."
A. Corten: "Ontginning en teruggave aan de natuur van gronden in Zuid-Frankrijk en in Zuid-Limburg."
8-10-1990 R. v.d. Heyden (als gastspreker): "De oostelijke Mijnstreek en de mislukte revolutiepoging in Limburg, in 1848."
12-11-1990 N. Eussen: "Het gasthuiswezen en de armenzorg vóór de Franse Tijd."
10-12-1990 N. Eussen: "Het gasthuiswezen en de armenzorg vóór de Franse Tijd (vervolg)."

Sieraden uit de klassieke oudheid

In het Thermenmuseum zal van 25 januari t/m 10 maart een tentoonstelling te zien zijn, samengesteld uit de collecties van de Prähistorische Staatssammlungen des Freistaats Bayern te München. De vorm, functie en ontwikkeling van sieraden uit de klassieke oudheid staan centraal in deze expositie.

Register op de inhoud van de jaargang 1990

Aflevering 1, januari/maart

- Heerlen in vogelvlucht 1
(door F. Horsch)

- Poolse professor restaureerde plafondschilderingen
in kasteel Hoensbroek 10
(door Th. Sniekers)

- De Staatse Raad van Brabant en de Landen van Overmaze .. 13
(door B.C.M. Jacobs en E.J.M.F.C. Broers)

- Een fabrieksmerk van de limonadefabriek
te Voerendaal in 1912 29
(door M.A. van der Wijst)

- D'r Heëlesje Winkbül 31
(door J. Crott)

Aflevering 2, april/juni

- Nog eens over de kwestie van het personaat van Heerlen.
Kanttekeningen bij een artikel 33
(door W.A.J. Munier)

- De totstandkoming van de spoorlijn
Sittard - Heerlen - Herzogenrath 45
(door J.T.J. Jamar)

- Gerenoveerde Kakertshof moet wijk verjongen 55
(door Th. Sniekers)

Aflevering 3, juli/september

- Het diploma van Joseph Kirchhoffs 57
(door P.J. Haeren)

- D'r Kuëb va Heële 60
(door J. Crott)

- Schetsen uit de bouwgeschiedenis van Heerlen 63
(door N.H.M. Tummers)

- De Boom, een aanvulling op een verhaal
van Frans Erens (1857-1935) 73
(door J. Schobben en L. Augustus)

- Sint Gerlach	77
(door M.A. van der Wijst)	
Aflevering 4, oktober/december	
- Een robijnen jubileum	81
(door de redactie)	
- Onderwijsinspectie in Heerlen in 1825	83
(door M.A. van der Wijst)	
- Het koepeldak van de Annakerk in Heerlen "Droom" van Peutz werd alsnog werkelijkheid	87
(door Th. Sniekers)	
- Het bestuur in de schepenbank Oirsbeek (1715-1794)	89
(door R. Beumers en L. Augustus)	
- Berichten en Aktiviteiten Werkgroep "Het Land van Herle"	107

Lijst van gebruikte afkortingen

AGH	Archiefdienst Gemeente Heerlen
ARA	Algemeen Rijksarchief (in Den Haag of Brussel)
ASPH	Archief Sint Pancratiusparochie Heerlen
BS	Burgerlijke Stand
DHO	Doop-, Huwelijks- en Overlijdensregisters
GA	Gemeentearchief (van-)
HSAD	Hauptstaatsarchiv Düsseldorf
LvO	(archief) Landen van Overmaas
LTG	Limburgs Tijdschrift voor Genealogie
LvH	Het Land van Herle
MM	Maaslandse Monografieën
Msg	De Maasgouw
PSHAL	Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg
RA	Rijksarchief (in-)
RAL	Rijksarchief in Limburg
RvS	(archief) Raad van State
SG	(archief) Staten Generaal
ZAGV	Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins